

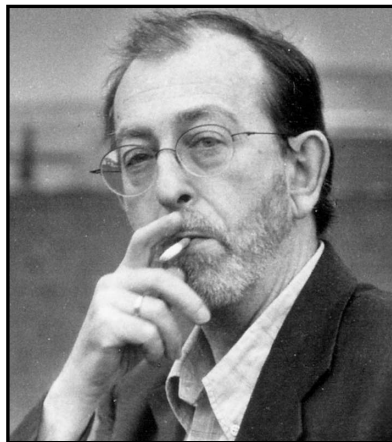
שיחה עם אלן דה בנואה

מראיין: יהודה ויזן

אלן דה בנואה (de Benoist), יליד 1943, מן ההוגים הפוליטיים הבולטים כיום בצרפת, ראש 'המכון לחקר הציוויליזציה האירופאית' (GRECE) ומייסדה של תנועת ה-*Nouvelle Droite*.

נשאלת פעמים רבות לפרשו של השם *Nouvelle Droite*, 'ימין חדש', ופעמים רבות השבת כי היה זה שם שהוצמד לאסכולת המחשבה שלך על ידי העיתונות והתקשורת. ובכל זאת, נדמה כי בינתיים כבר הספקת לאמץ את השם וכי הוא נהפך, במידה לא מבוטלת, ל"סימן המסחרי" שלך. אם כן, כיצד היית מתאר את ההבדלים העיקריים בין הימין ה"ישן" לזה ה"חדש"? מהי הגנאלוגיה של אותו "ימין חדש", מי הם אבותיו ומבשריו?

זו שאלה שלפני כשלושה עשורים נשאלתי לעיתים תכופות ואילו כיום אני נשאל כבר פחות. הכינוי *Nouvelle Droite* "הודבק" ב-1979 לאסכולת מחשבה שנוסדה קצת יותר מעשור קודם לכן. מעולם לא חיבבתי במיוחד את התווית הזו, היא נראית לי גם רדוקטיבית וגם מעורפלת. היא מעניקה צביון פוליטי לתנועה שהיא תרבותית ואינטלקטואלית גרידא, ולמעלה מכך, זו תווית שתוחמת את התנועה בתוך "משפחה" ("ימין") שאיננו מזדהים עימה. אני לא פוליטיקאי. אני סופר ופילוסוף שאינו משתייך לאף תנועה פוליטית ושאינו מבקש להשתייך לאף תנועה שכזו. אם תבקש להגדיר אותי מבחינה "פוליטית", תוכל לומר שאני שמרן-שמאלני או סוציאליסט-אורווליאני. ה-*Nouvelle Droite* אינה קשורה בשום צורה ל"ימין הישן".

בראש ובראשונה משום שהאסכולה אינה מזהה עצמה כ"ימנית". כמו כן, כפי שכבר ציינתי, לא מדובר בארגון פוליטי. נוסף על כך, אנו מתנגדים ללאומנות, לשנאת זרים, למיליטריזם, לפולחן המנהיג, לליברליזם כלכלי וכו'. אתה שואל אותי לגבי ה"גנאלוגיה". אין גנאלוגיה. האסכולה נוסדה ב-1967 על ידי אנשים צעירים שהיו להוטים לייסד השקפת עולם חדשה ומרעננת. לא היו להם אבות או מבשרים. מצד שני, במהלך השנים היו הוגים רבים שמהם שאבנו השראה: מקיאולי, אלתוויס, רוסו, הרדר, ניטשה, הגל וכו'. הספר האחרון שלי, שנקרא 'מה זה לחשוב' (*Ce que penser veut dire*, 2017), עוסק באחדים מהם, ובעוד כמה הוגים שאני מעריך, כגון גתה, ליאו שטראוס, ז'ורז' סורל, שארל פגי, ארתור קסטלר, חנה ארנדט, קרל שמיט, קונראד לורנץ, ג'וליאן פרוינד, ז'אן בודריאר, ז'אן-קלוד מישהא ואחרים.

האם קיים לדעתך דמיון כלשהו בין הגותך הפוליטית (סיסמאות כגון "מעבר לזכויות האדם", או הצהרות כגון "מי שמבקר את הקפיטליזם בעודו תומך בהגירה – אשר מעמד הפועלים הוא קורבנה העיקרי – מוטב שישתוק. מי שמבקר את ההגירה מבלי לבקר את הקפיטליזם – מוטב שישתוק גם כן") ובין הצהרותיו הניטשיאניות של ד'אנונציו (כגון: "אני מעבר לימין ולשמאל כשם שאני מעבר לטוב ולרוע") או סיסמתו הידועה של אלכסנדר דוגין ("מעבר לשמאל ולימין ונגד המרכז")? האם אתה סבור שהמחשבה הפוליטית, כמו גם הפוליטיקה עצמה, תצליח בעתיד להשתחרר מן הדיכוטומיה ההרסנית והמפלגת של שמאל וימין?

לא, איני מזהה דמיון ממשי בין ההצהרות השונות הללו, למעט השימוש במילה "מעבר", אשר לא די בה כדי לקבוע שקיים דמיון. הדיכוטומיה של ימין-שמאל היא מאותם נושאים שמרבים לעסוק בהם בתחום מדעי המדינה. מקורה ההיסטורי של הדיכוטומיה הזו הוא במהפכה הצרפתית, אך עד לסוף המאה ה-19, לפחות בצרפת, היא לא באמת חדרה לשיח הציבורי. במרוצת הדורות התוכן של ההגדרות "שמאל" ו"ימין" השתנה לחלוטין. גם הניסיון ההיסטורי מלמדנו שמעולם לא היה ימין אחד, או שמאל אחד, שאליו ניתן להתייחס באופן כולל, כי אם שמאל וימין שונים למדי בכל מקרה ומקרה; למעשה, שונים עד כדי כך שסוגים מסוימים של

ימין התגלו כקרובים בהרבה דווקא לסוגים מסוימים של שמאל, ולהפך. לאחר מלחמת העולם השנייה, החיים הפוליטיים במדינות המערביות הצטמצמו על פי רוב לכדי המאבק הקלאסי בין ימין ושמאל. נדמה לי שאנחנו מתחילים לצאת מהתקופה הזו. כל הסקרים הזמינים מלמדים כי הדיכטומיה של ימין ושמאל הולכת ונעשית לבלתי רלוונטית, וזאת משום שהרעיון של ימין ושמאל אינו מאפשר לנו לתפוש את המציאות של החיים הפוליטיים. במקביל, מתגלה לאחרונה שורה חדשה של התפלגויות, שונות למדי מאלו הישנות. התיישנותה של דיכטומיית הימין והשמאל הולכת יד ביד עם התמוטטותן של מפלגות השלטון הוותיקות והגדולות אשר החזיקו בשלטון, פעם זו ופעם זו, בחמישים השנים האחרונות. במאי 2017, במהלך הבחירות האחרונות לנשיאות צרפת, לשני המתמודדים בסיבוב השני היה מכנה משותף: שניהם הצהירו בריש גלי על רצונם שלא להימצא על הסקאלה של ימין ושמאל.

בדומה לד'אנונציו, או אבולה, גם אתה ידוע מאוד כאנטי-אמריקאי (ואף הדגשת לא אחת כי אין בינך ובין הימין האמריקאי דבר במשותף). אני לא מדבר על אמריקנופוביה (בה נוהגים אחדים ממבקריך להאשימך), כי אם על התנגדות כנה לערכים האמריקאיים ולתהליך האמריקניזציה הכלל-עולמי; דרום קוריאנה, למשל, היא מושבה אמריקאית לכל דבר ועניין, ישראל, למרבה הצער, כבר בחצי הדרך לשם – האם אתה סבור שבעידן הגלובליזציה ניתן עדיין לעצור את התהליך? האם ניתן יהיה לשכנע את ההמונים לזנוח את "רוח החופש האמריקאית" לאחר שטעמו ממנעמיה המפתים? ובמישור קצת יותר תיאולוגי, האם אתה סבור שאמריקניזם הוא סוג חדש של מיסיונריות נוצרית?

למה דווקא ד'אנונציו ואבולה? יכולת באותה מידה לומר: בדומה לרובר ארון וארנו דנדייה, בדומה לאנרי דה מונטרלאן, כריסטופר לאש, בדומה לבודריאר או חומסקי, בדומה לצ'אבו! ישנן למעשה דרכים רבות להיות ביקורתי כלפי ארה"ב ודרך החיים (והמוות) האמריקאית. אני בהחלט סבור שאת האידיאולוגיה של מייסדי ארה"ב ניתן לפרש כצורה חדשה של "מיסיונריות נוצרית". האבות המייסדים היו חדורים במשיחיות פוריטנית ואפופי ביטחון בהיותם מיעוט נבחר. הרגשות הללו, אשר עודם שכיחים

בקרב מרבית האמריקאים, מסבירים מדוע מדיניות החוץ שלהם נעה באופן תמידי בין בדלנות, המאפשרת להם להישמר מן העולם החיצוני הלא טהור, ובין מדיניות התערבותית השואפת להמיר אחרים לנקודת המבט ולתפישת העולם האמריקאית. אלו הם היסודות המרכזיים של 'דוקטרינת מונרו' (1823) ושל אידיאולוגיית 'הייעוד הגלוי' (1845). לעיתים מתקבל הרושם שהעולם יהיה מובן לאמריקאים רק כאשר כולם יהיו אמריקאים. לאחר 1945, האמריקניזציה של העולם נעשתה בעיקר באמצעות הטכנולוגיה ותעשיית הבידור. מאז שנות ה-90, הגלובליזציה פחות או יותר התמזגה עם האמריקניזציה, למרות ששני המונחים אינם זהים לגמרי. התרופה היחידה לחולי הזה היא להזכיר לעצמנו כי הגיוון התרבותי הוא מקור העושר העיקרי של האנושות, וכי כל ניסיון לכפות על העולם אחידות פירושו לדלדל אותו. אם בני האדם מבקשים להשיב לעצמם את השליטה באופני השעווק החברתי שלהם, יהיה עליהם לדלות אותם מתוך עצמם.

כמומחה להגותו של קרל שמיט, וכמחבר הספר *Carl Schmitt actual* (2007), האם אתה מקבל את הקביעה כי במאה ה-21 – בעידן של "קבלת האחר" ורלטיביזם תרבותי, עידן בו כל מאבק כוחות מדוחלל ליחסי מקרבן-קורבן – המדינות הליברליות המערביות איבדו במידה מסוימת (או שמא בחרו לדכא, בשם הנאורות והאוניברסליזם) אינסטינקט ראשוני מאוד – את היכולת להבחין ולזהות את האויב, ולהכריז עליו ככזה?

כן, רוב המדינות המערביות איבדו את היכולת להבין כי תמיד, גם אם באופן לטנטי, ישנו אויב (או אויבים). ובכל זאת, הכרחי שנסביר מדוע. אני סבור שהן איבדו את היכולת הזו משום שהן איבדו את היכולת להבין את המשמעות של הפוליטיקה. שכן בפוליטיקה, מעצם טבעה והגדרתה, תמיד מתקיימים יחסי ידיד-אויב דיאלקטיים. הן שכחו את הייחוד של הפוליטיקה, אותה הם מצמצמים ומבינים בתור "סדרי ממשל", דהיינו ניהול אדמיניסטרטיבי. תחת השפעתם של "מומחים", הם החלו להאמין שבעיות פוליטיות, בסופו של דבר, אינן אלא בעיות "טכניות", שעבורן ישנו אך ורק פיתרון רציונאלי ואופטימאלי אחד – או כפי שניסחה זאת מרגרט תאצ'ר: "אין אלטרנטיבה!". אף על פי כן, מה שמאפיין בעיה פוליטית הוא שזו לעולם אינה מחויבת לדרך פתרון אחת ויחידה: ישנו

תמיד מגוון של אפשרויות, ותפקידם של המנהיגים הפוליטיים הוא לבחור בין האפשרויות הללו בהתאם לנסיבות, לערכים שלהם, ולמטרות שהם הציבו לעצמם. ואולם, משאימצו את האידיאולוגיה הזו, שמקורה בליברליזם, החלו המדינות השונות להאמין כי ניתן לחסל את הקונפליקטואליות אחת ולתמיד על ידי צמצום הסכסוכים והבנתם בתור ניגודי אינטרסים גרידא, שיכולים להיפתר באמצעות משא ומתן (זהו המודל של יחסים מסחריים אשר מתקיים בחיים הפוליטיים). אולם האינטרסים אינם מאזנים את עצמם. וחשוב מכך, חייהם של בני האדם אינם מורכבים מאינטרסים בלבד, אלא גם מערכים. ההבדל בין ערכים ואינטרסים, כפי שהדגים זאת אלברט הירשמן, הוא שבערכים לא ניתן לסחור.

רבים מתקשים ליישב את ה"סתירה" שבין התנגדותך להגירה ובין רצונך לשמר את הגיוון התרבותי. בראיון שהענקת ב-2005 ל-*The Occidental Quarterly* טענת כי "רק בעולם שבו מושלת רב-קוטביות [multipolarity] נוכל לשמר את הגיוון האנושי והתרבותי". כיצד אתה תופש את אותו עולם "רב-קוטבי"? ומה עלינו לעשות, בפועל ממש, כדי להתקרב לאותה רב-קוטביות?

איני מזהה כל סתירה בין ביקורת על עקירה קולקטיבית, אשר בה מסתכמת ההגירה ההמונית של ימינו, ובין הדגשת חשיבותה של רבגוניות תרבותית. נהפוך הוא – שני הדברים מתיישבים זה עם זה באופן טבעי. יש לי הערכה רבה כלפי תרבותיותיהן של ארצות המוצא של המהגרים, רבה מכדי שאראה את נטישתן של תרבויות אלה לטובת היטמעות בתרבות-הסחורה, כדבר נורמאלי. בו בזמן אני מודע היטב לשפע הפתולוגיות החברתיות שההגירה הבלתי מבוקרת הביאה עמה, ושקורבנותיה העיקריים כיום הם המעמדות הנמוכים. כל השאלה היא, ביסודו של דבר, האם בני האדם הם ישויות קונקרטיות, אינדיבידואלים בעלי זהות, או שמא מונאדות מופשטות, פרטים שניתן להחליפם זה בזה, שהם לחלוטין בני המרה? עולם רב-קוטבי הוא עולם המתנגד להגמוניה ולהאחדה, המניח לעמים לחיות ולהתפתח בדרכם, המבכר את הדיאלוג מבלי לבלבל בינו לבין היברידיזציה מכלילה, השומר על ריבוי השפות והתרבויות, מכבד את

המיעוטים, מגן על אורחות חיים ייחודיים ועל ערכים משותפים. האם אנו צועדים לקראת אוניברסום או פלורברסום? זו אחת השאלות הגדולות העומדות בפנינו מאז התמוטטות השיטה הסובייטית. אם לשפוט על פי עליית כוחן של מדינות העולם השלישי (סין, הודו, ברזיל וכו'), אני סבור שהעולם הרב-קוטבי מנצח.

בספרך *Démocratie: le problème* (1985) אינך ממליץ לזנוח את הדמוקרטיה כי אם מבקש לקרבה לשורשיה ולהחזירה לצורתה הקלאסית. כלומר, למבנה של קהילות "אורגאניות" בעלות שלטון עצמאי (כאמור, לא חברות, כי אם קהילות) במקום המבנה הקיים של "פוליארכים נבחרים, המשקף בבירור את התנוונותו של האידיאל הדמוקרטי". (א) האם יצירתן של "קהילות אורגאניות" קטנות שכאלה לא תוביל בסופו של יום לפילוג נרחב יותר בקרב העם? (ב) מדוע להתעקש, למרות הפגמים הרבים שאתה מונה, דווקא על דמוקרטיה? מדוע לא מונרכיה למשל? (ג) אתה כותב כי הדבר המרכזי בדמוקרטיה הוא ההשתתפות הפעילה – אך כיצד יכולים מיליוני אנשים להשתתף באופן פעיל?

ספרי הקצר על הדמוקרטיה, שנכתב לפני למעלה משלושה עשורים, אינו בין ספרי החשובים. אולם יאמר לזכותו שהוא חוזה את המשבר של הדמוקרטיה הליברלית, שמאז רק הולך ומאיץ. דמוקרטיה ליברלית הן דמוקרטיה פרלמנטארית ודמוקרטיה ייצוגית. הבעיה היא שהן לא ממש מייצגות משהו, וודאי שלא את האזרחים אותם הן אמורות לייצג. הן מחליפות באופן מוחלט את הריבונות הפרלמנטארית בריבונות העממית. כמו שאמר רוסו, העם הוא הריבון רק ביום הבחירות. ביום שלאחר מכן מוחרמת ריבונות זו לטובת אלו שנבחרו. זהו האופן שבו דמוקרטיה ליברלית הופכות לאוליגרכיות המנותקות מן העם. עצם המונח "דמוקרטיה ליברלית" הפך לאוקסימורון: ככל שהדמוקרטיה ליברלית יותר, כך הן פחות דמוקרטיות. באומרי דמוקרטיה "אורגנית" אני מתכוון לשיטה דמוקרטית שמביאה בחשבון את שלוש המשמעויות המרכזיות של המושג "עם" (העם כדמוס, העם כאתנוס והעם כפלבס), ושמעניקה לכל האזרחים את האפשרות להחליט לגבי עצמם עד כמה שיותר, החל מהמבנים החברתיים הבסיסיים ביותר ולפי עיקרון הסובסידיאריות (או לפי

היכולת). אשר לפילוג, ההפך הגמור: שיטה שכזו תאפשר לאנשים להתאחד ולהחיות את הקשר האזרחי ובכך לרפא את החולי החברתי. כיצד יכולים מיליוני אנשים לקחת חלק? הרי ממילא הם כבר עושים זאת כשהם מצביעים! והם יוכלו לעשות זאת ביתר שאת כאשר יינתן להם לממש את ריבונותם ברמת החברה, הקהילה, השכונה, האיזור וכו'. מדוע לא מונרכיה? פשוט משום שאיני רויאליסט. אני מאמין בריבונות העם, ולא בכוחו של היחיד. בימינו לא ניתן עוד להעלות על הדעת את הרעיון של מונרכיה בנוסח "זכותם האלוהית של המלכים", ואילו מונרכיות חוקתיות אינן אלא דמוקרטיות עם כתר.

באיזו מידה אתה דוגל בחופש הדיבור והאם אתה סבור שכיום, בעידן המדיה והרשתות החברתיות, עוד ניתן להגבילו?

צינתי בהזדמנויות רבות שאני מצדד בחופש הביטוי באופן מוחלט! כמובן שיש להשתמש בחופש הביטוי בצורה אחראית, אך מה שמדאיג אותי יותר מכל הוא עד כמה האיום על חופש הביטוי הולך וגובר, לא רק מצידו של החוק כי אם גם מצידה של הצנזורה האידיאולוגית של התקינות הפוליטית. אם להתבונן על התמונה הכללית, הייתי אומר שאנו עדים כיום, במדינות המערב, להטמעתן של פרוצדורות מעקב, שליטה ופיקוח על אוכלוסיות, שמשטרים טוטליטריים בימים עברו יכלו רק לחלום עליהן. אנו יודעים מזה זמן רב שאנשים רבים מעדיפים ביטחון על פני חופש. אני, באופן אישי, מעדיף חופש.

גם אתה וגם אלכסנדר דוגין הכרזתם מלחמה על הליברליזם וסימנתם אותו כאויב מספר אחת. (א) על מה אנחנו מדברים כשאנחנו מדברים על ליברליזם? על רוסו או על ברק? האם זה משנה? האם אתה עורך הבחנה ברורה בין הליברליזם הקלאסי והניאו-ליברליזם? האם אתה סבור שהליברליזם הקלאסי מוביל בהכרח לניאו-ליברליזם? (ב) מהו לדעתך הדבר שעושה את הליברליזם להרסני כל כך? והאם יהיה זה נכון, לשיטתך, לטעון כי הנצרות, יותר מכל דת אחרת, מהווה קרקע פורייה לצמיחתו של אותו ליברליזם הרסני?

הקושי הגדול, כשאנו מדברים על ליברליזם, הוא שלמילה הזו אין משמעות זהה בשני צידיו של האוקיינוס האטלנטי. בארה"ב, ובעולם האנגלוסקסי באופן כללי, ה"ליברלים" הם פחות או יותר מה שאנו מכנים באירופה "פרוגרסיביים". בקונטיננט, תומכיו של הקפיטליזם הליברלי וחברת-השוק נתפשים כליברלים. מן הבחינה הזו, מרגרט תאצ'ר ורונלד רייגן הם מייצגים נאמנים של הליברליזם, בעוד שבצידו האחר של האטלנטי הם נתפשים כשמרנים. כשאני מדבר על ליברליזם, אני מתכוון לזרם המחשבה של אדם סמית' וג'ון לוק או של מנדווייל והאייק, מילטון פרידמן או גארי בקר. הליברליזם קשור באופן היסטורי לעליית המעמד הבורגני, וכן לפילוסופיה של הנאורות ולאידאולוגיה של הקידמה. רוסו אינו שייך לקטגוריה הזו. בין ליברליזם לניאו-ליברליזם – אני רואה אלא הבדל בדגשים. במונחים רבים, הניאו-ליברליזם מבטא רצון לשוב ליסודות של הכלכלה הפוליטית, כך שבאותה המידה ניתן היה לקרוא לזה ארכיאו-ליברליזם. כמו כן אני סבור שישנה אחדות יסודית בין הליברליזם הכלכלי ובין הליברליזם ה"חברתי". אם אנו מקבלים את הראשון ביום מן הימים נקבל גם את השני (ולהפך). מה שמסביר את התלכדותו של השמאל הקלאסי עם חברת השוק). כתביו של ז'אן-קלוד מישאה מהותיים ביותר לעניין זה. מה שעושה את הליברליזם להרסני הוא הנחות-המוצא האנתרופולוגיות שלו. מצד אחד, הליברליזם מניח את ה-*Homo economicus*, כלומר, אדם שמונע באופן מהותי בידי התשוקה למקסם את האינטרס החומרי האישי שלו. מצד שני, הליברליזם טוען לאינדיבידואליזם מתודולוגי, כלומר, הוא סובר שלחברה אין קיום עצמאי וכי אין היא אלא אסופה של אינדיבידואלים. האדם הליברלי אמור לנסח את בחירותיו ללא כל קשר להשתייכותו. החברה אמורה להיות מוסדרת לחלוטין על ידי החוזה עם החוק, הפרוצדורה של החוק ותנועות השוק. מנקודת מבט זו, לא הייתי אומר שהנצרות מהווה קרקע פורייה במיוחד לצמיחת הליברליזם, מכיוון שהיא ממקמת את הרוחני מעל לטמפורלי ואינה מצדדת באקסיומטיקה של האינטרס. למעלה מכך, אף דת אינה יכולה לקבל מרצון את נטייתה של המדינה הליברלית להישאר "ניטרלית" ביחס לאופן שבו הקטגוריות השונות של האזרחים מבינות את מה שאריסטו כינה ה"חיים הטובים".

האם אתה סבור כי כמות המוסלמים ההולכת וגדלה באירופה תוביל בסופו של דבר להתנגשות אלימה? האם ישנו סיכוי כי בעוד מספר עשורים אנשים ידברו על 'שואת המוסלמים'?

אני מקווה שלא. ויחד עם זאת, אין ספק כי הקיצוניות והמתחים השונים הקשורים להתבססותן של קהילות מוסלמיות באירופה גברו מאוד בשנים האחרונות. יותר ויותר אנשים מעלים את האפשרות של מלחמת אזרחים. אני באופן אישי לא מאמין שזה יקרה, אך אני סבור שהמתחות תגבר, בעיקר בשל הימשכותה של ההגירה המאסיבית, שנעשתה כבר להגירה לשם התיישבות, ולא דווקא בשל ההקשר הבינלאומי והסברה שהדבר מסמן את עלייתו של הטרור והאסלאם הקיצוני. וכמובן שיש להביא בחשבון גם את הגורם הדמוגרפי.

כינו אותך "פשיסט", "נאצי", "פגאני", "אדם מסוכן" ואפילו "אנטישמי" (בין השאר בעקבות הפולמוס שלך עם איב שארל זרקא והשבחים שהרעפת על המהדורה הצרפתית של *Der Leviathan in der Staatslehre des Thomas Hobbes* לקרל שמיט, שערך אטיין בוליבר). האם אתה מזדהה אם אחד או יותר מן התארים ה"מחמיאים" הללו?

זכיתי לשלל כינויים, כולם גרוטסקיים באותה המידה. עלבון אינו יכול להחליף טיעון. המנטרות הללו מעידות בעיקר על אלו שמתמשים בהן ועל הסיבות שבגינן הן משתמשים בהן. העלבונות תמיד מגיעים מצידם של אלו שלא קראו אותי מעולם ושאינם מכירים את הגותי. פרסמתי למעלה ממאה ועשרה ספרים ויותר מאלפיים מאמרים ונערכו עימי אינספור ראיונות. זוהי כמות אדירה של טקסט ואני מזמין כל אחד לנסות ולמצוא שם ולו משפט אנטישמי אחד! עוד אציין שפרסמתי שלושה ספרים שכוונו כנגד התזות השקריות והמזיקות של הגזענות ושנאת הזרים, וכן פרסמתי ספר נגד הנאציזם והסטאליניזם. אך אנו מבזבזים את כוחנו לשווא בהזכירנו את העובדות הללו. אני משיב בשמחה לכל ביקורת שמופנית כנגד הרעיונות שלי, ולא כנגד אותם רעיונות שאינני אוהד כלל וכלל.